

KÖNYV

Vajda Barnabás: *Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom.* Tanulmányok magyar írók és a freudi pszichoanalízis kapcsolatáról. **AB-ART, Pozsony, 2005., 166 oldal.**

Nem hiszek a szememnek. Vajda Barnabás könyve igazán szórakoztató olvasmány, amúgy napfényes nyárdélutánra való a Duna-parton, acsák és szitakötők önfelédte repkedése mellé. A szerző azt ígéri előszavában: „a nagyjából 1899-től 1933-ig tartó ún. klasszikus pszichoanalitikus korról szól, arról a bő három évtizedről, amikor Freud a legintenzívebben hatott a modernizálódó magyar irodalomra.” (9.)

Szóval erről szól. És nem is akár-hogyan. Nem térek ki minden tárgyi, elsősorban időbeli tévedésre, ezek fölött még szemet is hunyhatna az álmatag olvasó. Ha nem riadna föl gyakran valami groteszken vidám rémületben arra, hogy itt bizony alapvető problémák akadnak az irodalom és a pszichoanalízis elméletének és történetének ismeretével is. No meg azzal, hogy gyakorta egyáltalán nem világos, kit is olvasunk. A „Nicsak, ki beszél?” gyermekcipős affektusában (vagy affektálásában) nehéz megmondani, mik is valójában a szerző önálló gondolatai. Az az érzésünk, időnként talán ki kellett vol-

na tenni az idézőjeleket Harmat Pál, Kassai György, Erős Ferenc stb. megállapításai elé. Az utólagos filológiai munkát bárki könnyen elvégezheti. De az idézésekkel sincsenek kisebb problémák. Sokszor hatodrendű irodalmat idéz harmadkézből a szerző ott, ahol lehetne idézni a parafrázált klasszikusokat – Freud, Ferenczi stb. – is. Máshol – mint a pszichoanalízis meghatározásánál – az idézettek értelme meghaladja az olvasó csekély értelmét: „a pszichoanalízist hibrid társadalomtudománynak kell tekinteni, hasonlóan a közgazdaságtanhoz vagy antropológiához, amelyek »a természettudományokétól eltérő ismeretelméleti alapon állnak, ugyanakkor intellektuálisan hitelesek«.” (12. – idézet J. E. Vidától) Lehet, hogy bennem van a hiba, de számomra ez a meghatározás intellektuálisan nem hiteles.

De lássunk egy-két tudománytörténeti érdekességet. Freudról megtudhatjuk, hogy az „irodalomban nem túl jártas” (13.), Marxról pedig, hogy titokban természettudós. „Freud pályája éppen ezen a ponton tér el leginkább más korszakos jelentőségű természettudósokétól, pl. Charles Darwinétól, Karl Marxétól vagy Albert Einsteinétől” (12–13). Ez utóbbi gondolat olyannyira megdöbbent a szerzőnek, hogy nem átalálja még egyszer elismételni, immár forrására is hivatkozva: „Bálint György [...] Freudot határozottan a természettudósok közé, Einstein, Darwin és Marx társaságába sorolta” (63.). Jelentem, utánanézttem, a kiváló Bálint György tényleg nem írt ilyen ba-

darságot – megnyugodtam, noha nem hiszek a szememnek.

És akkor sem hiszek a szememnek, amikor a szerző az álomról beszél – meglehetősen sűrűn –, s nyilvánvalóvá válik, hogy nem olvasta Freud Álomfejtését. Azt már el sem várná a recenzens ezek után, hogy fogalma legyen arról, hogy 1901-ben többek közt H. G. Hutchinson is megjelentette a maga álomfejtését, nem volt olyan árva ez a téma, mint gondolnánk, s nem kell az álomnak az irodalomban való befészkelődése mögött feltétlenül ok-okozati kapcsolatokat keresnünk. Higgyük el, van olyan, hogy korszellem. Mint ahogy Mannban is egy korabeli szellemiség, s nem pedig a freudomarizmus kísértete materializálódott.

Visszatérve az álomra: a szerző komolyan azt gondolja, hogy az álmok értelmezéséhez a szimbólumok megfejtésével jutunk, láthatólag elfojtás alá esett nála a szabad asszociáció fogalma, s talán ezért is állíthat többek közt oly meghökkentőeket, hogy „Fiktív álma (Tábornok Eleméré a Gólyakalifában – H. Gy. P.) a freudi értelmezési közegben ugyanúgy analizálható, mintha valóságos álom lenne” (81.). Egyébként a szerzőnek sajátosan lesújtó értékítélete van (vagy pedig fogalma sincs) az álomkutatás mai állásáról. Felvértetve ezzel ismerettel, talán legeredetibb ötletével áll elő, amikor azt írja: „Egy évszázaddal utána (Freud után – H. Gy. P.), jóval fejlettebb technika birtokában az agy- és álomkutatás azóta sem hozott igazi áttörő eredményeket. Vajon nem azért kanya-

rodott-e a tudományos értelmezésként az álmok művészi értelmezése felé, mert ez utóbbi tágabb teret adott neki, és lehetővé tette, hogy egyáltalán valamilyen magyarázatot találjon rájuk? Vajon nem az történt-e, hogy a freudi álomteória nemhogy lehetővé tette a műalkotások új szempontú értelmezését, hanem kizárólag csak azt tette lehetővé?” (82.) Nem hiszek a szemnek. No comment. Azt viszont már nem hagyhatja szó nélkül a recenzens, ahogyan Krúdy kapcsán a szerző Szentes Évát és Hargittay Emilt idézi: „Ferenczi ismertette meg Krúdyt Freud tanaival, [...] ez »komoly szerepet játszott az Álmoskönyv megszületésében«.” (29) Ez olyannyira így van, hogy ha valaki elolvassa az Álmoskönyvet, többször találkozhat Ferenczi nevével vagy monogramjával is egy-egy értelmezésnél... S ezzel rá is kanyarodtunk a vállalt téma másik összetevőjére, az irodalomra.

Noha a korabeli magyar irodalom csaknem teljes jelentős szereplőgárdája felvonul a könyvben, itt most csak kiragadottan említünk meg egy-két példát, ami fejtörést okoz. Kosztolányiról – hogy saját kútfőből-e, az nem derül ki – Vajda a magyarázatértékű reveláció értékével jegyzi meg: „Talán nincs még egy írónk, akinek a barátai, családtagjai és futó ismerősei között annyi orvos lett volna, mint Kosztolányiéban.” (111.) Szívesen vennék részemről egy ezt igazoló statisztikát. Az irodalomtörténetben járatosak számára persze ez a „talán” valóban talán marad – függetlenül attól, hogy a ki-

terjedt ismeretség hatott-e Kosztolányi érdeklődésére, vagy fordítva, kereste az érdeklődésének megfelelő embereket. Egyébként a kérdés meglehetősen lényegtelen. Az már kevésbé, amit Karinthyról tudhatunk meg, speciel, hogy „Én és Énke c. kisregénye [...] szintén a freudi pszichoanalízis ihletésére íródott” (22.) Két apró probléma: ez a mű nem kisregény, és ha valaki elolvasta, világos, hogy köze sincs a pszichoanalízishez. Nemhogy sem a Felettes-Én, sem az Ösztönén fogalmának nincs köze Énkéhez, de Énke nem is tartozik hozzá szervesen a pszichés struktúrához: „Nem tudom, ismeri-e Énkét más is – de ismerek embereket, akikről tudom, hogy nem lakik bennük.” (Karinthy: 1981, 12.) Lapozzunk. Füst Milánról olvasva a hiányérzet a legbántóbb. A szerző tudomást sem vesz Georg Groddeck létezéséről, aki Füstöt kezelte, gondolkodására alapvető hatással volt, és akinek Füst „emlékbeszédet” is szentelt. Mindamellet a legmeglepőbbeket Kaffka Margitról tudhatjuk meg, aki „nem pusztán átvett kész mélypszichológiai szakkifejezéseket: őstípus, kényszerképzet, kényszer gondolat, kultúridegbaj stb., hanem maga is próbálkozott újak alkotásával: összealtaltság, álommenekvés, lassabban-mélegülés, muszáj-józsátság, levegő-szcéna. Valószínűleg éppen a nagyon korai s előzmények nélküli próbálkozás tényének tudható be, hogy Kaffka kifejezéseinek egyike sem honosodott meg nyelvünkben.” (47.) Az idézett „szakkifejezések” egy része

valamely számomra azonosíthatatlan szakterület szótárához tartozik, de semmiképpen sem a pszichoanalízishez, mások egyszerűen a pszichológiai köznyelv elemei. S a neologizmusok sokkal inkább Adyt idézik, mintsem egy tudományos lexikon megalkotásának kísérletét.

Tágabb irodalomtörténeti kontextusban szintén akad csemegézni való. Ilyen a rejtelmesen hangzó „a pszichoanalízis irodalmi stílusgyökerei” kifejezés, egyben fejezetcím. Elegáns fölvetés, kevésbé meggyőző kifejtéssel. A probléma csak az, lehet-e egyáltalán irodalmi „stílusgyökereiről” beszélni egy tudománynak? Hasonlóan tanácstalan a recenzens azt a kérdést olvasva, hogy „Megtörtént-e pszichoanalízis és irodalom szintézise?” (117.) Minthogy nyugtalanította, miféle szintézisre is gondol a szerző, vette a fáradságot, és visszakerezte az eredeti szövegkörnyezetet. Cavaglia azt írja: „Csáthot [...] a korai halál gátolta meg abban, hogy tovább haladjon az irodalom és a pszichoanalízis szintézisének útján” (Cavaglia: 1990, 280.). Ezt a mondatot érteni vélem, de mit értsünk úgy általában irodalom és pszichoanalízis szintézisén?

Milyen pszichoanalízis-képzetet sejtünk ott egyáltalán, ahol Freud Bizottsága „Titkos Tanács” néven szerepel (36.), ahol „Radó Sándor, Hárnik Jenő, Bálint Mihály, Bálint Alice és Spitz René [...] mind a berlini iskola tanítványai” (23.), s ahol a Karinthy Capilláriájával szorosan összefonódó, Füst által pedig élesen kritizált *Thalassa* a jelek szerint még

csak olvasásra sem került. Legalábbis remélem, hogy erről van szó, különben nem vetődhetek volna a papírra a „Ferenczi Thalassa-elméletét (szakmai megnevezéssel: aktív pszichoanalitikus terápiáját)” emlegető kijelentések (20.). További kellemes szórakozást jelent a Thalassa-elmélet mint terápiás technika hosszas ismertetése.

Nem hiszek a szememnek, hogy ilyen könyv megjelenhetett. Szerezzel ajánlom figyelmébe a kuriózumok gyűjtőinek.

Hárs György Péter

IRODALOM – A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL:

BORGOS ANNA (1999): Kapcsolódás, identitás, alkotás. Török Sophie szerepeinek lehetőségei és konfliktusai. *Thalassa*, 2–3: 117–135.

EVA BRABANT (1990): Karinthy Frigyes utazása a pszichoanalízis körül. *Helikon*, 2–3: 286–292.

GIANPIERO CAVAGLIÀ (1990): Krúdy Gyula és a pszichoanalízis. *Helikon*, 2–3: 279–285.

ERŐS FERENC (2001): *Analitikus szociálpszichológia*. Budapest: Új Mandátum.

HARMAT PÁL (1986): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

HARMAT PÁL (1993): A sekélység és a mélység (Kosztolányi és a pszichoanalízis). *Orpheus*, 2–3, 25–40.

HÁRS GYÖRGY PÉTER (2004): A Ferenczi–Groddeck–Füst Milán-háromszög. *Thalassa*, 2: 45–84.

KARINTHY FRIGYES (1981): *Én és Énke*. Budapest: Móra Könyvkiadó.

KASSAI GYÖRGY (1990): A Nyugat és a pszichoanalízis. *Helikon*, 2–3: 171–182.

KAPÁS ISTVÁN (1990): Viták a pszichoanalízisről a Korunk című folyóiratban 1926–1940 között. *Helikon*, 2–3: 183–194.

KISS ENDRE (1990): Fejezetek a pszichoanalízis és a modern klasszikus irodalom kapcsolatának történetéről. *Helikon*, 2–3: 195–205.

NEMES LÍVIA (1996): Az enfant terrible alakja a pszichoanalízisben. *Thalassa*, 3: 40–52.

TAKÁCS MÓNIKA (1998): A „lealázott” szexuális objektum egy század eleji versben. *Thalassa*, 2–3: 173–182.